

ՆԱՅ ԹԱԳԱՎՈՐՆԵՐԸ ԲՈՒՂԱՐԱԿԱՆ ԳԱՆԻՆ

Նայ-բուղարական հարաբերություններն ունեն դարերի պայամություն: Սկզբնական շրջանում դրանք պայամանավորված են եղել այն իրողությամբ, որ Բյուզանդական կայսրությունը հայկական գորամասերն օգտագործում էր Թրակիա բուղարների դեմ կռվելու համար: Պավլիկյան շարժումը ճնշելուց հետո կայսրությունն սկսեց հայ աղանդավորներին փեղափոխել Բալկաններ՝ նպատակ ունենալով աղանդավորության դեմն առնել: Սակայն Բյուզանդական կայսրությունն իր նպատակին չհասավ, քանի որ հայ աղանդավորներն ավելի հաճախ միանում էին բուղարներին և կռվում բյուզանդացիների դեմ: Պավլիկյանների անմիջական ազդեցության ներքո Բուղարիայում ձևավորվում է բոգոմիլների աղանդավորական շարժումը, որը մեծ հեղեղ թողեց թե՛ բուղարների, թե՛ բալկանյան մյուս ժողովուրդների պայամության մեջ:

Պայամությունը՝ ի դեմս պարամիչ Սյրեփանոս Ասողիկի, մեզ է հասցրել մի հեղափոխիչ պայամություն այն մասին, թե ինչպես Բուղարիայում թագավորել են երկու հայ եղբայրներ: Ասողիկն իր աշխատության Գ համադեսի ԻԲ գլխում, որը կրում է «Թ-է գիարդ չարաչար մահուամբ մեռաւ մեարապօլիսն Սեբաստիոյ. և վասն թագաւորաց Բուղարաց, որք սպանին զնա» խորագիրը,¹ ասվում է այն մասին, որ վերը հիշված միփրոպոլիսը Վասիլ կայսեր կողմից ուղարկվում է Բուղարիա՝ խաղաղություն հաստատելու համար: Բուղարիայի թագավորները խնդրում են իրենց հարս ուղարկել կայսեր քրոջը, սակայն Վասիլը հարս է ուղարկում իր ծառաներից մեկին՝ ներկայացնելով նրան որպես իր քրոջ: Արքունի նաժիշկն ուղարկվեց՝ որպես հարս միփրոպոլիսի հետ միասին: Այս ամենը բացահայտվեց և մեփրոպոլիսը դարձվեց՝ իբրև շուն և խաբեբա և հրկիզվեց բուղարական թագավորների կողմից: Պարամիչի հեղափոխականություններից երևում է, որ բուղարական թագավորները եղբայրներ էին, որոնք Կամաձագեր էին կոչվում: Նրանցից ավագի անունը Մամվել էր: Եղբայրները սերում էին Նայասփանի Դերջան գավառից: Նրանց, ինչպես և շարհայ զինվորականների, Մակեդոնիա էր փեղափոխել Վասիլ կայսրը՝ բուղարների դեմ կռվելու համար: Սակայն, ինչպես հաճախ այլ դեպքերում, հարմար պահ ընտրելով, եղբայրներն ընդվզում են կայսեր դեմ և գնում են ծառայելու Բուղարիայի թագավորին, որը, եթե հավատարմեց պարամիչին, կուրպ, այսինքն ներքինի էր: Նայորդիները շնորհիվ իրենց ա-

ներևակայելի խիզախության և քաջության, դառնում են Բուլղարիայի թագավորի սիրելիները, բարձրանում են նրա աչքում:

Վասիլ կայսրին խիստ գայրացնում է Բուլղարիայի անկախ քաղաքականությունը, ուստի նա պատերազմ է սկսում բուլղարական թագավորության դեմ, որի ժամանակ էլ գերի է ընկնում Բուլղարիայի թագավորը: Դա էլ պատճառ է դառնում, որ Կամաձագերը իրենց ձեռքը վերցնեն թագավորական իշխանությունը Բուլղարիայում: Ծանր կռիվներ մղելով բյուզանդացիների դեմ՝ նրանք, ինչպես վերը նշվեց, հաղթում են նրանց և դուրս վարում երկրից:²

Նաջորդ ԻԴ գլխում Աստղիկը նկարագրում է Վասիլ կայսեր կողմից դեպի Բուլղարիա կատարած արշավանքը: Նա մեծ բանակով կարողանում է ռազմակալել Բուլղարիայի կենտրոնական շրջանները: Սակայն դրան ի պատասխան՝ Բուլղարիայի հայազգի թագավորները իրենց ձեռքն են վերցնում անանցանելի լեռնացքները, կիրճերն ու լեռնային ճանապարհները, արդյունքում թշնամին հայտնվում է մի փոքր բանակի մեջ: Այնուհետև բուլղարական զորքերը թշնամուն ծանր պարտության են մատնում՝ սրախտոխոտ անելով նրանցից շատերին: Ներաբրքի է մեկ այլ իրողություն ևս՝ Բյուզանդիայի կայսրն է հայազգի Բարսեղ կամ Վասիլ Բ-ն, բուլղարական գահակալները հայեր են և Վասիլ Բ կայսրին փրկեցին հայ հեղևակայիներ, որոնք, պաշտպանելով նրան թշնամուց առաջից ու թիկունքից, կարողացան նրան դուրս բերել Մակեդոնիայից, իսկ կայսերական հունական հեծյալ գնդերը ապաշնորհ ձևով ջախջախվեցին՝ ենթարկվելով կողոպուտի: Ավարի ենթարկվեցին թե՛ բյուզանդական բանակատերը և թե՛ կայսեր վրանը:

Ինչպես փեսնում ենք, Աստղիկը պահպանել է մի գողտրիկ և հեփաբրքի պատմություն, որի մանրամասները, անշուշտ, կարիք ունեն առավել խոր քննության, քան կատարված է մեր այս փոքրիկ զննուցման մեջ: Պարզվում է, որ նշված դեպքերի մասին փեղեկություններ են պահպանվել նաև Մամվել Անեցու,³ Մարթեոս Ուռհայեցու⁴ աշխատություններում, ինչպես նաև բյուզանդական հեղինակներ Կեղրենոսի ու Զոնարասի երկերում:⁵ Մամվել Անեցին բուլղարական թագավորին, որի անունը չի հիշատակում Աստղիկը, կոչում է Կուր և Ալավսիան. «Կալա (Վասիլ Բ կայսրը – Ն. Բ.) զարթայն բուլղարայ գկուրն, որ է Ալասիան»:⁶ Մարթեոս Ուռհայեցին էլ իր «Տարեգրության» մեջ բուլղարական թագավորին կոչում է Ալավսիան: Նախորդումները համահունչ են և կարծես թե միայն մեջբերել է գալիս բուլղար թագավորի անունը, որին մենք դեռ կադրադառնանք: Սակայն, ըստ Մամվել Անեցու, բուլղարական թագավորը ունեցել է

կին և երեխաներ, հեղևաբար կասկածելի է դառնում Աստղիկի փեղեկությունն այն մասին, որ բուլղարական թագավորը եղել է Կուր, ինչը հարույն անուն չէ, մրաձել է փալիս, որ այն պարզապես կուրպ կամ ներքինի արքայապետության աղավաղումն է: Ունի արդյոք այդ անվանումը բուլղարներնում այլ իմաստ, մենք չգիտենք: Եթե ունի, ապա պետք է ենթադրել, որ Աստղիկը պարզապես այն՝ չհասկանալով, նույնացրել է կուրպ բառին: Մենք, այնուամենայնիվ, հակված ենք կարծելու, որ բուլղարական թագավորը, թերևս, կուրպ է եղել և այդ պատճառով էլ թագավորական իշխանությունը պայթարի առարկա չի դարձել և Կամաձագերին հաջողվել է վերցնել թագավորական իշխանությունը առանց որևէ դիմադրության:

Այժմ բուլղարական թագավորի անվան մասին: Ինչպես փեսանք, Աստղիկից երկու դար հետո ապրած հայ հեղինակներ Մամվել Անեցին և Մարթեոս Ուռհայեցին նրան անվանում են Ալասիան: Այս իրադարձությունները ընդարձակորեն պատմող բյուզանդական հեղինակներ Կեղրենոսն ու Զոնարասը հաղորդում են հիշյալ թագավորի մասին, որն ըստ նրանց Ահարոնի որդին էր: Ցավոք, հստակություն չի ստանում թագավորի անունը: Մենք հակված ենք կարծելու, որ բուլղարական թագավորի անունը եղել է ոչ թե Ալասիան, այլ Սլավսիան կամ Սլոսիան, ինչը կարելի է ճշտել ստուգել բուլղարական աղբյուրներով:

Շար կարևոր է ընդգծել, որ բյուզանդական հիշյալ հեղինակները մանրամասն փեղեկություններ են հաղորդում նաք Կոմսի որդիների կամ Կամաձագերի մասին, որոնք հայոց Դերջան գավառից էին: Եթե հայ հեղինակները պահպանել են Կամաձագերից միայն ավագի՝ Մամվելի անունը, ապա բյուզանդական հեղինակները գիտեն նաև կրտսեր եղբոր անունը՝ Մանվել: Պարզվում է, որ Կամաձագեր անունը գալիս է հունարենից, քանի որ բյուզանդացի հեղինակները եղբայրներին կոչում են Comitopules, այսինքն՝ Կամաձագ և ընդարձակորեն նկարագրում են Վասիլ Բ կայսեր Կամաձագերից կրած պարտության և Մերասփիայի միտրոպոլիտի չարարար մահապատիժը Մամվելի կողմից: Ինչ եզրակացության կարելի է գալ: Այսօրինակ բազմաթիվ համընկնումները բոլորովին պատահական չեն, ուստի ելնելով դրանից, միանգամայն արժանահավատ պետք է համարել Սփրեփանոս Աստղիկի փեղեկությունը Բուլղարիայում գահակալած երկու թագավորների մասին: Դա միաժամանակ վառ վկայություն է այն բանի, որ բյուզանդական լծի դեմ արելությամբ լցված հայերը միանում էին բուլղար ժողովրդին՝ նրա Բյուզանդական կայսրության դեմ մղած պայքարում: Շար ավելի ուշ, արդեն XX դարի սկզբների Բալկանյան պատերազմներում հայերը, որոնք հասարակվել էին Բուլղարիա-

յում, բուլղարների հետ մեկտեղ կովում էին օսմանյան բանակների դեմ: Այսօր էլ մեր երկրները մեծապես համագործակցում են այլևայլ բնագավառներում, ինչը երկու ժողովուրդների հեղափոխական հաջողությունների գրավականներից մեկն է:

1. Մրեփանոսի Տարսնեցոյ Աստղկան. Պարմութին րիեգերական, ՄՊր, 1885, էջ 244-245
2. Աստղիկ, էջ 246-247:
3. Մամվել Անեցի, Հաւաքմունք ի գրաց Կարմազրաց, Վաղարշապատ, 1893, էջ 103-104:
4. Մարթնոս Ուռհայեցի, Ժամանկագրութիւն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 195:
5. Աստղիկ, ծանոթ. թիվ 137, էջ 389:
6. Նույն տեղում:

БАБКЕН АРУТЮНЯН

ЦАРИ-АРМЯНЕ НА БОЛГАРСКОМ ТРОНЕ

Армяно-болгарские отношения имеют многовековую историю. Первоначально они были обусловлены тем, что Византийская империя использовала армянские воинские части в борьбе с болгарами во Фракии. После подавления Павликианского движения империя начала депортировать армянских сектантов на Балканы, чтобы уничтожить сектанство и одновременно создать живой барьер против болгарского натиска на юг. Однако Византийская империя не добилась своей цели, поскольку армяне-сектанты, зачастую объединившись с болгарами, воевали против византийцев. Под непосредственным влиянием павликиан в Болгарии формируется Богомильское сектантское движение, которое оставило большой след в истории болгарского, а также других балканских народов.

Армянский историк Степанос Асолик утверждает, что в Болгарии царствовали два брата-армянина. В третьей части своего труда, в частности 213-ой главе, озаглавленной “Как жестокой смертью умер митрополит Себастии и о болгарских царях, убивших его,”¹ говорится о том, как вышеназванный митрополит Василий был отправлен в Болгарию для установления мира. Болгарские цари просят выдать сестру императора за старшего из братьев, однако император Василий отправляет в Болгарию в качестве невесты вместо своей сестры одну из дворцовых

служанок в сопровождении митрополита Себастии. Обман был быстро раскрыт и митрополит был осужден и сожжен как собака и обманщик болгарскими царями. Из последующих данных историографа становится очевидным, что болгарские цари были братьями и именовались “графские сыновья”. Старшего брата звали Самвел или Самуил. Братья были родом из уезда Дерджан Армении. Их, как и многих армянских военных, переселил в Македонию император Василий для борьбы с болгарами. Однако, как и в других случаях, братья, выбрав удобный момент, выступили против императора и пошли служить болгарскому царю, который, по свидетельству историографа, был “курт”-ом, то есть евнухом. Благодаря своей неописуемой отваге и смелости стали фаворитами болгарского царя и повысились в его глазах. Императора Василия очень раздражала независимая политика Болгарии и чтобы наказать эту страну он объявляет войну болгарскому царству, во время которой царь Болгарии оказывается в византийском плену. Это и становится причиной, чтобы “комсадзаги” или “графские сыновья” взяли в свои руки царскую власть в Болгарии. После упорных и тяжелых боев с византийцами они их побеждают и вышвыривают из страны.

В следующей 24-ой главе² Асолик описывает поход императора Василия в Болгарию. Последний с большой армией успевает оккупировать центральные территории Болгарии. Однако в ответ на это цари-армяне Болгарии берут под свой контроль труднопроходимые перевалы, ущелья и горные дороги, в результате чего враг оказывается как в мешке. В дальнейшем болгарские войска наносят врагу страшное поражение, уничтожив большую часть византийских воинов.

Следует отметить еще одно обстоятельство. Византийским императором был Василий II, армянин по национальности, а болгарскими царями, как уже было сказано, были братья-армяне, и, наконец, императора Василия II спасли армянские пехотинцы, которые, защищая его спереди и со стороны тыла, смогли его вывести из Македонии тогда, когда имперские греческие кавалеристы были разгромлены и разграблены. Были разорены также военный стан византийцев и императорская палатка.

Безусловно, сохранившаяся данная история в труде Асолика нуждается в более детальном исследовании, что не могли сделать мы в этом маленьком докладе. Тем не менее, хочется отметить, что о вышеупомянутых событиях сохранили свидетельства также армянские историографы Самвел Анеци,³ Матфей Урхаеци,⁴ а также византийские авторы

Кедрел (Кедрепис) и Зонарас.⁵ Самвел Анеци в отличие от Асолика, который не упоминает имени болгарского царя, называет царя “Кут” и “Алавсиан”. “Император Василий II взял в плен болгарского царя Кута, который есть Алавсиан.”⁶ Матфей Урхаеци также в своей “Хронологии” называет болгарского царя Алавсианом.

Нетрудно убедиться, что сообщения разных историографов почти повторяют одно и то же и лишь упоминают имя болгарского царя, к чему мы еще вернемся. Однако в этих сообщениях не сходится одно обстоятельство. Согласно свидетельству Самвела Анеци, у болгарского царя есть жена и дети, что ставит под сомнение сообщение Асолика о том, что он был евнухом. Однако кут у Самвела Анеци – не собственное имя, и, возможно, поэтому оно воспринималось как искаженное слово от курт, которое означает “евнух”. Имеет ли кут другое значение в болгарском языке, мы попросту не знаем. И если имеет, то может быть, Асолик не зная этого, идентифицировал его со словом курт. Тем не менее мы склонны считать, что болгарский царь скорее всего был куртом, и именно по этой причине царская бласть не стала предметом борьбы и “графским сыновьям” удалось легко взять царскую власть, не встречая особого сопротивления.

Теперь вернемся к имени болгарского царя. Сведения Матфея Урхаеци и Самвела Анеци относятся к более позднему времени на два века. И как было сказано выше они называют царя Алавсианом. Византийские авторы Кедрепис и Зонарас, довольно просторно описывающие данное событие, сообщают также, что болгарский царь был сыном Аарона. К сожалению, они не сохранили имя царя. В сущности, данных весьма недостаточно, однако мы склонны считать, что болгарского царя звали не Алавсиан, а Славсиан, что, конечно, можно проверить по болгарским источникам.

1. Степанос Асолик, Всемирная история, СПб., 1885, с.244-245
2. Асолик, с.246-247.
3. Самвел Анеци, Сборник из книг историографов, Вагаршапат, 1893, с.103-104.
4. Матфей Урхаеци, Хронология, Вагаршапат, 1898, с.195.
5. Асолик, Примечание N 137, с.389.
6. Там же.